

Hjältar och syndabockar, tapetblommor och clownner

- en intervjustudie om en skolas beredskap och förmåga att
hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen

Författare: Karin Dackemark, Martina Hellman och Jessica Kwick

Handledare: Larsgunnar Gunnarsson

Examensarbete 10 poäng

Fördjupningsnivå 1

Lärarprogrammet

Institutionen för individ och samhälle

September 2005

*Upplevelser
den totala ensamheten.
Låter ingen förstå
och fördömer människorna
som inget förstår.
Låter ingen se
och fördömer människorna
som inget ser.
Låter ingen dela smärtan
och fördömer människorna
som inte deltar.
Upplever den totala ensamheten
och fördömer människorna
som låtit mig vandra vill.*

Åsa Jinder (1991, sidan 122)

Arbetets art: Examensarbete 10 poäng, Lärarutbildningen

Titel: Hjältar och syndabockar, tapetblommor och clownner – en intervjustudie om en skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen

Sidantal: 26

Författare: Karin Dackemark, Martina Hellman och Jessica Kvik

Handledare: Larsgunnar Gunnarsson

Datum: September, 2005

Sammanfattning

Bakgrund: Eriksons stadieteori betonar vikten av det sociala samspelet för ett barns utveckling, man utvecklas genom känsliga och kritiska perioder. Utvecklingen sker i olika stadier och när en brist uppstår någonstans i vårt psyke så inväntar nästa utvecklingsstadier inte på att denna brist först ska fyllas utan man går vidare till nästa stadie utan att bristen blivit läkt. Detta gör att vårt psyke haltar, det är först under tonåren som de brister eller bubblor vi har fått under vår uppväxt ges en möjlighet att reparera det som gått snett (Fhyr, 1999).

Syfte: Syftet med studien är att titta på en skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen.

Metod: Tanken med studien är att fånga olika informanternas erfarenhet utifrån vårt syfte att titta på en skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen. Metoden vi har valt att använda är därför en fenomenologisk metod där de ges möjligheten att tolka informanternas livsvärld. Vi har utfört fyra djupintervjuer av kvalitativ metod med informanter med god erfarenhet inom ämnet.

Resultat: Studien visar att ingen av de intervjuade informanterna pekar på någon speciell handlingsplan inför arbetet med barn till föräldrar med missbruksproblem, utan arbetar individuellt med elevhälsoteamet (skolsköterska, kurator, specialpedagog och rektor) utifrån varje enskild individ. Pedagogens roll i arbetet med barn till missbrukande föräldrar antog vi vara långt mer behandlande än resultatet visade på. Resultatet pekar på att pedagogens roll är mer betydande i den mening att han/hon kan vara ett stöd som ger en känsla av struktur, ödmjukhet och respekt.

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
SYFTE	2
Frågeställningar	2
FORSKNINGSBAKGRUND	2
Missbruk	2
Barnet	3
Skolan	6
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	9
Eriksons utvecklingsteori	9
METOD	10
Urval	11
Forskningsintervjun	12
Etiska riktlinjer	13
Validitet	14
RESULTAT	14
Barnet i skolsituationen	15
Skolans beredskap	17
Skolans roll	18
DISKUSSION	22
Metod	22
Resultat	23
Slutsats	26
LITTERATURLISTA	
Bilagor	

Inledning

Vi kommer i studien att fördjupa oss i en skolas beredskap och förmåga att stödja barn till föräldrar med missbruksproblem. Tyngdpunkterna kommer att ligga på barnet i skolsituationen, skolans beredskap och skolans roll.

Idag finns det många barn i skolan som lever i en hemmiljö som är präglad av olika missbruk, vilket är ett stort problem för barnen. Som blivande pedagoger vill vi undersöka en skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem så att skolan kan bli en fristad. Man räknar med att ungefär tre barn i varje klass lever i familjer där det missbrukas alkohol, därtill kommer övrigt missbruk som narkotika- och tablettmissbruk. Något som dessa barn har gemensamt är att alla bär på en familjehemlighet. Vi vet att de finns, men få blir sedda. En av hundra kommer att ha turen att bli sedd av en vuxen som dessutom vet vilken hjälp som behövs (Norström & Weigl, 2002).

Familjens betydelse för hur ett barn utvecklas har en unik och fundamental betydelse för både samhälle och individ. Här läggs de mest grundläggande ramarna för utvecklingen av den enskilda individens personlighet (Evenshaug & Hallen, 2001). Barn uppväxta i missbrukarfamiljer kan sakna en stor del av dessa grundläggande ramar för sin utveckling.

Skolan borde vara en plats där struktur, trygghet och stabilitet kan ges till alla barn, särskilt till de barn som lever med missbrukande föräldrar. För att detta ska kunna upprätthållas finns kravet på ett väl fungerande arbetslag. Arbetslaget, som kan bestå av olika delar av skolpersonalen har stor betydelse för den enskilde pedagogens behov av stöd. Där man kan få uppbackning av kolleger som med sina erfarenheter och kunskaper kan stödja och hjälpa såväl barn som personal.

Syfte

Syftet med denna studie är att titta på en skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen.

Frågeställningar

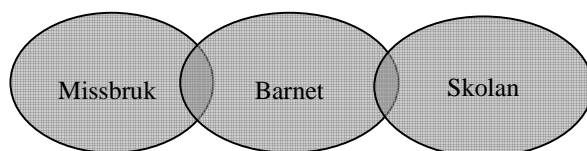
För att uppnå vårt syfte kommer vi att arbeta utifrån följande frågeställningar:

Hur arbetar skolan med barn till föräldrar som missbrukar?

Hur kan pedagogen arbeta med barn till missbrukande föräldrar?

Forskningsbakgrund

I denna del av studien ska vi redovisa för tre olika infallsvinklar hämtade ur vald litteratur som ger en bakgrund till författarnas syfte. De tre infallsvinklarna är:

Missbruk

I denna studie har vi valt att endast beröra det missbruk som innefattar alkohol-, narkotika- och tablettmissbruk eller en kombination av dessa – ett så kallat blandmissbruk. Nedan följer den definition vi har valt att använda, den är hämtad från Nationalencyklopedins internetupplaga:

Missbruk: okontrollerad eller överdriven användning av något, vanligen alkohol, narkotika eller andra substanser med euforiserande effekter... . Bruk av alkohol, narkotika, tobak och läkemedel... ...kan övergå till missbruk genom överdriven konsumtion eller genom medlens beroendeframkallande effekter. Dessa kan vara av såväl fysiskt som psykiskt slag. Svensk lagstiftning förbjuder all hantering och användning av narkotika och jämställer i det fallet bruk med missbruk. I medicinsk mening talar man om missbruk när bruket fortsätter trots att det uppenbarligen vållar problem.

De flesta förknippar alkohol med något positivt som till exempel fest och avkoppling. Alkoholproblemen och missbruket talar man gärna inte om, man vill bruka utan att missbruka. Det synliga missbruket, de så kallade "A-lagarna", är bara toppen på ett isberg. Det dolda

missbruket talas det sällan om, problemen sopas lätt under mattan eller bagatelliseras (Cohen, red. 1997). Redan i tidig ålder kan ett barn upptäcka förändringar i beteendet hos de vuxna och förstå att det beror på bruk av alkohol (Brännström red., 2004). Det missbruk som är baserat på läkemedel kan vara mycket svårt att upptäcka då det inte sker lika stora förändringar i beteendet som till exempel användandet av alkohol (Hansen, 1994). Brännström (red., 2004) menar att det är viktigt för barn som växer upp med missbrukande föräldrar att få kunskap om alkohol och drogers verkan och effekter för att förstå förändringarna i föräldrarnas beteende, och orsaken till att våld uppstår i samband med beteendeförändringen.

Barnet

Många barn som lever i familjer med missbruksproblem har en mycket oberäknelig tillvaro i hemmet, de är i stort behov av fasta regler och behöver rutiner för att kunna känna trygghet (Christensen, 1993). De symtom som kan sättas i samband med att barnen växer upp i en miljö med missbruk är bland annat ätstörningar, ångest, personlighetsstörningar och depressioner. Dessa symtom kan också vara tecken på annan brist i omsorgen om barnet, i flera fall har man upptäckt att barnen kan vara utsatta för olika övergrepp som till exempel misshandel och sexuella övergrepp. De barn som lever under dessa omständigheter har tränat sig själva i att dölja problemen, vilket medför att det kan vara svårt att upptäcka hur allvarlig barnets situation är. Barnen uppfattar sig ofta som mindre värda och de kan lätt bli beroende av andras bekräftelse och acceptans (Hansen, 1994). Hägertz (1995) menar att barnen också kan kännas igen genom att ”vara för bra för att det ska vara sant”, det vill säga att barnen gör allt för att passa in och vill inte störa.

Cohen (red. 1997) beskriver fyra olika roller som barnen i missbruksfamiljen kan anta:

- Hjälten – barnet som tar över när föräldrarna brister. Det är detta barn som håller familjen flytande, han/hon städar, lagar mat och passar småsyskon.
- Syndabocken – barnet som alltid verkar hamna i trubbel, oftast andra barnet i en syskonskara.
- Tapetblomman – oftast flickor som gör sig osynliga för att inte ställa till med bråk, vill alltid passa in och vågar inte visa några känslor.

- Clownen – drar ofta till sig uppmärksamhet och skojar bort laddade situationer. Detta barn är ofta hyperaktivt och oroligt. Bakom masken känner sig clownen ofta betydelselös och otillräcklig.

Symtomen hos barnen är lika oavsett vilken samhällsgrupp man kommer ifrån. De familjer med goda sociala förhållande och de från underprivilegierade miljöer har samma problem innanför de stängda dörrarna (Cederblad, 2001).

Fahrman (1993) menar att barnet tar hjälp av sin fantasi för att fly vardagen och hittar på förklaringar till varför mamma och/eller pappa beter sig konstigt. Hon skriver också att det är bättre att barnet får veta varför det råder kaos i familjen eftersom att de fantasier som barnet hittar på kan vara farligare än verkligheten.

På vilket sätt barnets utveckling drabbas på grund av en förälders missbruk beror på många olika faktorer till exempel vilken utvecklingsfas barnet befinner sig i, hur mycket stöd den andra föräldern kan ge barnet samt de sociala och känslomässiga erfarenheter barnet har med sig i ryggsäcken. Det kan också vara så att det finns någon annan vuxen i barnets närhet som han eller hon kan ty sig till (Fahrman, 1993). Christensen (1993) menar att barn behöver en positiv förebild under sin uppväxt, den gamla frasen ”barn gör inte som du säger, utan som du gör” stämmer mycket riktigt. Barn som växer upp med missbrukande föräldrar/förälder löper större risk att själv bli missbrukare i vuxen ålder än ett barn som växer upp under normala hemförhållanden.

Familjesituationen

Flera av de föräldrar som missbrukar har själva växt upp under liknande förhållanden vilket gör att det sociala nätverket kring familjer där en eller båda föräldrarna missbrukar oftast är mycket dåligt. Detta för i sin tur med sig att föräldrarna varken har med sig kunskapen om hur man är förälder från barndomen eller har någon i närheten att få den kunskapen av (Bengtsson & Gavelin, 2004).

Den upptagenhet ett alkoholmissbruk medför påverkar föräldrarollen på många sätt. Tillgänglighet, fysisk och psykisk närvaro krävs för ett gott föräldraskap. Finns inte detta

påverkas även den förälder som inte missbrukar (Lindstein, 1995). Detta håller även Fahrman (1993) med om, hon skriver att den förälder som inte dricker blir så uppfylld av den andra förälderns missbruk att det blir svårt att räcka till emotionellt och fysiskt för barnen. Hansen (1994) menar att barnen ofta uppfattar att den förälder som är nykter inte heller finns till hands, utan att de måste klara sig på egen hand. Cohen (red. 1997) anser att den stress som utvecklas hos en medberoende ofta är mycket hög, det mesta av hans/hennes energi går åt till att vara arg på missbrukaren. Enligt Bengtsson & Gavelin (2004) gör ett missbruk inom familjen, oavsett om det är en eller båda föräldrarna som missbrukar, det svårare för föräldrarna att växa in i sin roll. Barnens grundläggande fysiska behov som t ex mat, kläder, lugn och kärlek glöms bort, de sätts åt sidan och barnen känner sig svikna av båda föräldrarna (Cohen, red. 1997).

Familjesituationen ser olika ut beroende på om det är mamman eller pappan som missbrukar. Bengtsson & Gavelin (2004) skriver att om mamman är missbrukare är hon oftast ensamstående med barnen vilket ökar risken för vanvård. Är det pappan som är missbrukare finns det oftast en mamma med i bilden som ensam bär det tunga ansvaret för familjen, vilket gör att hon inte räcker till för alla.

Alla familjemedlemmar intar olika roller. Mamman blir också manipulerande, försöker skydda familjen så mycket som möjligt. Det finns naturligtvis olika modeller men ofta blir mamman supermamman som sköter allt (Lind, 1998. Sidan 73).

I alkoholistfamiljen finns outtalade lagar att följa. Den första regeln som ett barn i en familj med alkoholmissbruk lär sig är att *inte tala med andra*. Ingen får någonsin få reda på vad som pågår i hemmet. Det finns alltid en förklaring till ett avvikande beteende, som att ”pappa är trött för han har arbetat så mycket det senaste”. Bortförklaringar blir en del av vardagen allteftersom tiden går. Situationen är så komplex för barnet att det varken vet ut eller in, de har svårt att sätta ord på vad som är fel och vet inte hur de ska berätta om det.

Den andra regeln barnet får lära sig är att inte lita på att föräldrarna håller vad de lovat, vilket innebär att de lär sig att *inte lita på andra* människor i stort. De växer upp i en familj där tillvaron dagligen kan förändras från ena stunden till den andra. Barnet får mindre och mindre utrymme allteftersom alkoholen tar större utrymme. Den missbrukande föräldern fokuserar på själva

drickandet och införskaffandet av alkohol medan den andre föräldern fokuserar på alkoholisten. Upplevelsen om att barnets känslor inte är så viktiga blir allt starkare ju längre tiden går. Gång på gång blir barnet utsatt för dubbla budskap ”jag kommer att vara till för dig” och ”jag lovar dig nästa gång”. Eftersom att föräldern inte verkar fara med osanning när dessa löften uttalas är det svårt för barnet att veta när löftet har brutits.

Att inte känna efter blir barnets överlevnadsstrategi och den tredje regeln. Genom att aldrig avslöja sina känslor behöver barnet aldrig bli utsatt för den förnedring som en bekräftelse av att föräldrarna inte bryr sig förmedlar. När barnet inte visar några som helst känslor hamnar de till sist i en desperat situation med känslan av att inte längre finnas till (Hägertz, 1995).

I många fall kan ett missbruk leda till att föräldrarna skiljer sig Detta kan också ske efter att den alkoholberoende blivit behandlad och nykter eftersom nya relationer måste byggas upp inom familjen. Skilsmässan kan kännas som en lättnad för barnen men kan också leda till att barnet kommer i olösliga konflikter då det vill vara lojalt mot båda föräldrarna. Men om ett beroende kvarstår får barnet återigen svårt att umgås med den drabbade föräldern (Cohen, red. 1997).

Skolan

Nästan alla barn i Sverige går i skolan i 13 år. Ingen annan verksamhet möter så många barn under så lång tid i deras liv. Skolans personal får därför en unik möjlighet att identifiera och fånga upp barn som befinner sig i riskzonen (Hindberg, 2001). Skolan har också en viktig roll när det gäller att förankra och förmedla de grundläggande värdena som vårt samhällsliv bygger på (Lpo -94). Psykolog Björn Gíslason menar att skolan kan vara den plats där barnen skapar en trygghet tillsammans med vuxna, vilket blir en motvikt till hemmets och föräldrarnas otrygghet (Brännström, red. 2004). I skolans värld kan en förstående lärare eller skolsköterska vara den enda vuxna som barnet litar på och kan anförtro sig till eftersom missbrukets hemlighetsmakeri väger tungt på barnets axlar (Cederblad, 2001).

Skolan är den plats där barn i familjer där en eller båda föräldrarna är missbrukare kan få stöd. Även om pedagogen och annan personal väljer att blunda inför problemet dras skolan automatiskt in i barnets situation. De känslor barnet hyser mot föräldrarna riktas ibland mot lärare eller annan

skolpersonal som representerar vuxenvärlden. För att kunna hjälpa dessa barn behöver pedagoger ha kunskap om hur barnen fungerar och hur de kan hjälpa (Hägertz, 1995).

I socialtjänstlagen står det att var och en ska anmäla till nämnden om kännedom finns om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialtjänsten behöver ingripa till en underårigs skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område (SFS 2001:453).

Som pedagog bör man synliggöra barnets problem så att det kan få den professionella hjälp som är nödvändig. Vid samtal med barnet ska det få känna sig omhändertaget och förstått och samtalet ska föras på en nivå där barnet kan vara delaktigt. Det är viktigt att man som pedagog inser att man inte ska behandla barnet eller familjen utan leda dem till de rätta instanserna där de kan få hjälp och råd (Hansen, 1994). Hägertz (1995) anser att pedagogen möjligtvis är den första vuxna som ger ett säkert och konsekvent intryck till barnet, därför har pedagogen en stor möjlighet att reda ut vad som trycker barnet och leda det vidare. Huvudstrategin i hjälparbetet kring ett barn med alkoholmissbrukande föräldrar/förälder är att se till att det finns någon att prata med. Det kan vara av professionell art eller någon vuxen barnet kan lita på (Lindstein, 1995).

För att man som personal ska orka arbeta nära ett barn som man ser far illa när man gjort allt som kan göras från skolans sida, är det viktigt att skolan sätter upp riktlinjer för hur man ska förhålla sig sådana situationer. Om pedagogen dessutom allmänt synliggör ämnet missbruk i undervisningen bryts tabun ner och ett barn i behov av stöd får större möjligheter att prata med pedagogen om sitt problem (Hansen, 1994). Hägertz (1995) skriver att man bör uppmärksamma barnen på att det finns många som befinner sig i en liknande situation och att man bör fokusera på vad som händer i familjer där alkoholmissbruk förekommer. Fahrman (1993) menar att man

inte ska vara rädd för att föra en diskussion med sina kolleger när man misstänker att ett barn far illa. Det är viktigt med stöd från personalgruppen när man arbetar med barn och familjer i kriser som till exempel missbruk.

En grundläggande förutsättning när man arbetar med barn är att kunna skapa ett förtroende och gott samarbete med både barn och vårdnadshavare. Det är viktigt att man informerar om vilka sekretessregler som gäller, det gör att föräldrarna får reda på att det egna barnet och dess situation inte diskuteras med andra föräldrar (Fahrman, 1993).

Att vara professionell i sitt yrke innebär att man klarar av att sätta gränser utan att den hjälpbehövande upplever sig sviken. Det är en konst att visa sin medkänsla utan att ta över. Kanske kan man föreslå och visa på vägar för föräldern att söka hjälp utan att man som personal blir den som löser problemet (Fahrman, 1993. Sidan 129).

Det kan vara bra att använda lek och skapande verksamhet som redskap för att barnet ska få utlopp för sina känslor. Genom att skriva fantasiberättelser, måla teckningar och leka får barnet berätta sin historia om det som är svårt (Hägertz, 1995). Cohen (red. 1997) har flera olika förslag på hur man kan prata med barn om alkohol i skolan till exempel, låt barnen sitta i ring och be dem berätta om vad de vet om alkohol, läs högt ur olika böcker med alkohol och alkoholism som utgångspunkt. Bengtsson & Gavelin (2004) menar att det som behövs för personal inom skolan är kunskap om föräldrarnas roll i ett missbruk. Det är viktigt att man talar om de egna attityderna gentemot alkohol och droger och att man verkligen vågar tala om att det finns familjer som har problem med missbruk.

Som pedagog har jag ett etiskt ansvar gentemot eleven/barnet. Det är denna ansvarsnivå som är själva kärnan i mitt uppdrag. Hand i hand med detta finns ansvaret gentemot föräldrarna (Gren, 2001. Sidan 35).

Teoretiska utgångspunkter

De teoretiska utgångspunkter som vi använt oss av är Erik Homburger Eriksons utvecklingsteori. Hans teori är en vidareutveckling av Sigmund Freuds, det som dock skiljer dessa två teoriskapare från varandra är att Eriksons utvecklingsteori bygger på att människan ingår i ett samspel med andra i sin omgivning. Erikson ansåg att Sigmund Freud inte betonade den yttre omgivningens påverkan tillräckligt. Det är just människans anpassning till och påverkan av sin omgivning och samspelet individer emellan som gör teorin gångbar i författarnas arbete.

Eriksons utvecklingsteori

De första åren av en människas liv är de allra viktigaste för att hon ska utvecklas till en harmonisk och självständig vuxen. I Cederblad (2001) påpekar Erikson vikten av att ett barn upplever ett starkt, intensivt och långvarigt förhållande med en eller flera vuxna under det första levnadsåret. Om barnet omges med vuxna som inte har förmågan att ge barnet den trygghet, kärlek och omvårdnad det behöver under denna första utvecklingsperiod, kan barnet utveckla en känsla av misstro och besvikelse mot andra människor. Detta kan senare påverka barnets förmåga att utvecklas till en socialt fungerande människa.

Människan utvecklas stegvis efter ett mönster som är förutbestämt, men personligheten utvecklas inte enskilt utan i samverkan med andra betydelsefulla människor eller institutioner, såsom föräldrar, andra vuxna, skolpersonal och medmänniskor (Egerberg, 1999).

Varje barn har en levnadshistoria och barnets föräldrar har en levnadshistoria, en var för sig och en tillsammans. Denna levnadshistoria har hjälpt till att bygga upp hennes inre psykiska struktur och de goda erfarenheterna från vår barndom har vi med oss som ett psykisk kapital, en resurs. Detta kan vi använda oss av när vi någon gång i livet råkar ut för svårigheter. Det är de goda erfarenheterna som fungerar som en god grund att stå på, som en trygg bottenplatta och skyddande mur. Fhyr (1999) beskriver Eriksons utvecklingsteori som bubblor eller brister, när en utvecklingsperiod inte utförs på ett sunt sätt uppstår det brister eller bubblor i vårt psyke. Vårt psyke arbetar sedan ständigt med att försöka fylla dessa bubblor, man kan se det som att psyket ständigt arbetar med att försöka rätta till det som blivit fel. De bubblor eller brister som är svårast att fylla eller läka är de som uppkommer tidigt i barndomen. Eriksons stadieteori betonar här

vikten av det sociala samspelet för ett barns utveckling, man utvecklas genom känsliga och kritiska perioder. Utvecklingen sker i olika stadier och när en brist eller en bubbla uppstår någonstans i vårt psyke, inväntar nästa utvecklingsstadie inte på att denna brist eller bubbla först ska fyllas, utan man går vidare till nästa stadie utan att den föregående blivit läkt. Detta gör att vårt psyke haltar, det är först under tonåren som de brister eller bubblor vi har fått under vår uppväxt som det ges en möjlighet att reparera det som gått snett.

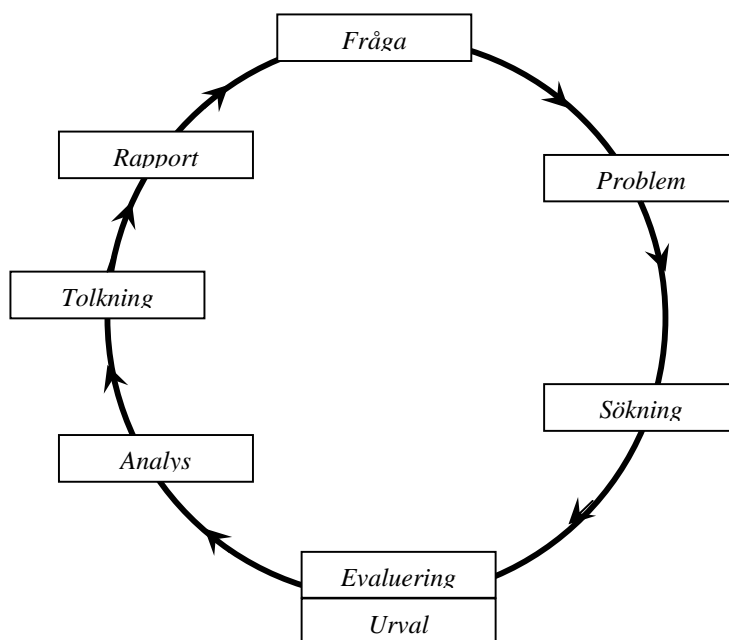
Ett barn som vuxit upp med otillfredsställande hemförhållanden under hela sin uppväxt, som till exempel barn till missbrukande föräldrar, har svårt att lösa senare utvecklingsstadier på ett positivt sätt. Ju tidigare en brist eller bubbla uppstår, desto svårare får barnet att lösa senare utvecklingskriser på ett tillfredsställande sätt. Barnet kommer att bära med sig detta resten av livet, det sociala arvet kommer att prägla henne själv som förälder. Det är mycket svårt som förälder att ge sina barn något de själva inte har någon erfarenhet av, att ge sitt barn goda uppväxtförhållanden (Cederblad, 2001).

Metod

Vi valde att göra en empirisk studie, i form av kvalitativ intervjuundersökning. Enligt Backman (1998) är den kvalitativa metoden väl lämpad för studier som inriktas på hur människor uppfattar och upplever något. Tanken med studien är att fånga olika informanternas erfarenhet utifrån ämnet: *”En skolas beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen.”* Metoden vi har valt att använda är därför en fenomenologisk metod. Människan skapar tolkningar utifrån det hon ser och upplever. I fenomenologiska undersökningar söker man efter de erfarenheter, upplevelser eller känslor som är gemensamma för alla i en grupp. Beroende på hur människan upplever och tolkar fenomen, bildar hon sig en grund för sina handlingar och synsätt på sin omgivning. När forskaren ska analysera sitt material, grundar sig analysen på att skaffa sig en förståelse för det motiv och trosföreställningar som ligger till grund för människors olika handlande. Den metod man använder i undersökningar är att göra deltagande observationer för att förstå de erfarenheter människor har och djupintervjuer för att förstå människornas tolkningar av sina erfarenheter (Hartman, 1998).

Kvalitativa och kvantitativa metoder benämns enligt Kvale (1997) som verktyg. Användningen av verktygen beror på vilka forskningsfrågor som ställs. Det vi vill studera handlar om kvalitet och inte om kvantitet, alltså antal, fördelningar eller exakta mätvärden. Skulle vi ha använt en kvantitativ metod hade vi på förhand bestämt oss för vilka tänkbara slutsatser studien kan leda till. En studie där man använder sig av den kvalitativa metoden har man inte på samma sätt förutbestämt vad man kan komma fram till. Fördelen med att använda sig av en kvalitativ metod är att den tar hänsyn till helheten på ett sätt som inte är möjligt i en kvantitativ studie. Vårt syfte är att titta på en skolans beredskap och möjlighet att hjälpa och stödja barn till missbrukande föräldrar. Skulle vi gå ut och göra en kvantitativ studie skulle vi aldrig få svar på syftet, den kvantitativa metoden skulle passa bättre i en undersökning om hur många barn som lever i familjer med alkoholmissbruk. Vid detta känsliga ämne anser vi att vi i en kvantitativ metod inte får ut de konkreta data de är ute efter. Den kvantitativa metoden ger mängd och inte det djup som en kvalitativ metod ger genom intervjuer om informanternas livsvärld.

Vi har valt att använda oss av en forskningsprocess som Backman (1998, s. 69) beskriver på följande sätt:

Urval

Vårt urval av informanter var erfarna personer med lång yrkeserfarenhet som i skolsituationen möter barn till föräldrar i missbruk. Vi valde att intervjua en kurator, en lärare och en skolsköterska inom samma enhet, för att utifrån huvudfrågan få svar på hur en skola arbetar med barn till föräldrar som missbrukar. Vi gjorde ett strategiskt urval, kraven som ställdes på informanterna var att de skulle ha utbildning och erfarenhet inom området. Syftet med att göra intervjuerna med personer inom samma enhet var att få en helhet i hur en skola arbetar med barn till missbrukande föräldrar. Vi tog även kontakt med specialpedagogen inom enheten, men hon ansåg sig inte ha tillräckligt med erfarenhet inom området. Kurator, skolsköterska och specialpedagog ingår tillsammans med rektor i ett elevhälsoteam, men vi valde att inte intervjua rektor, eftersom vi ansåg att han inte har den vardagskontakt med barnen som vi ansåg vara nödvändig för studien.

Vi valde också att göra en provintervju med en utbildad gruppleddare inom stödenheten för att få en grund att utgå ifrån. Informanten ingår dock inte direkt i enheten som vi valde men finns tillgänglig som stöd för samtliga elevhälsoteam inom kommunen. Denna intervju gav många bra svar och vi valde därför att använda den i studien. Samtliga fyra informanter är kvinnor. Enheten som studien berör är skolverksamhet från förskoleklass upp till årskurs 6.

Vi valde att utesluta barnen som intervjupersoner då vi gjorde ett etiskt ställningstagande med tanke på ämnets känsliga natur.

Forskningsintervjun

Förfrågningar angående intresset att delta i studien togs per telefon. Vi kontaktade en person på stödenheten, en lärare, skolsköterska och en kurator och samtliga var villiga att delta i studien. Efter att ha kontaktat de fyra informanterna som bland annat möter barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen, ansåg vi oss ha tillräckligt med underlag för studien. Vi satsade på intervjuernas kvalitet snarare än deras kvantitet. Vid kontakten med dessa fyra informanter talade vi om att de skulle använda sig av redan förutbestämda frågor. Alla informanter informerades om de forskningsetiska principerna innan intervjutillfället. I brevet som skickades ut till en av informanterna, berättade vi om syftet med studien samt den information som hade meddelats per telefon.

Informanterna informerades om att vi kommer att använda sig av respektive informants titel, till exempel skolsköterska när vi refererar till intervjun. Vi informerade också i brevet att intervjun kommer att genomföras med bandspelare för att vi på ett lättare sätt ska kunna använda materialet i sammanställningen. De kunde därför koncentrera sig på ämnet och dynamiken i intervjun. Fördelen med att använda bandspelare är även att orden, tonfallet och pauserna registreras så att författarna sedan kan återvända till det. Forskarens åsikter söks inte i en kvalitativ forskningsintervju, det som söks är informanternas upplevelse och förståelse över den specifika situationen (Kvale, 1997).

Med intervjuguiden som utgångspunkt intervjuade vi våra informanter. Kvale (1997) menar att informanten bör befinna sig i en trygg och bekväm miljö för att kunna tala fritt om sina känslor och upplevelser. Därför genomfördes intervjuerna på respektive informants arbetsplats i en lugn och avskild miljö och tog ungefär 20 till 60 minuter.

Intervjuerna bandades, genomlyssnades flera gånger och transkriberades sedan ordagrant enskilt. Att transkribera innebär enligt Kvale (1997) att ändra form från ljud till text. Efteråt förvarades banden på ett säkert ställe. Kvale (1997) skriver vidare att intervjuer sällan analyseras direkt från bandinspelningar. Den vanligaste metoden är att den bandade intervjun skrivs ut till en skriftlig text. Han skriver också att det kan vara till fördel om fler än en författare analyserar intervjuerna. De transkriberade texterna lästes och analyserades både enskilt och i grupp.

Etiska riktlinjer

De forskningsetiska principerna inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning (2002) har till syfte att ge normer för förhållandet mellan forskare och undersökningsdeltagande. Samtliga informanter informerades vid intervjutillfället om dessa fyra forskningsetiska principer:

Informerat samtycke: Informanterna blev innan intervjuerna genomfördes informerade om syftet med studien. Vi berättade att deltagandet är frivilligt och att de har rätt att dra sig ur när som helst om så önskas. Vi har även talat om att intervjuerna inte kommer att användas till något annat än syftet med forskningen

Samtyckeskravet: Informanterna har själva fått bestämma om de ville medverka i studien.

Konfidentialitet: Vi informerade också informanterna om att all data behandlas konfidentiellt och att endast vi har tillgång till materialet. Efter bearbetning av materialet förstördes det, vilket informanterna blev muntligt informerade om. Vid redovisningen av intervjuerna benämns informanterna vid deras titel (Kvale, 1997).

Nyttjandekravet: Vi informerade om att de insamlade uppgifterna bara ska användas till den aktuella studien.

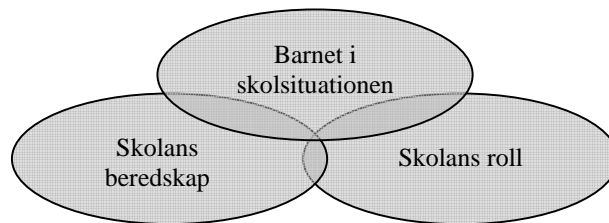
Enligt rekommendationer från de forskningsetiska principerna bör informanterna få veta var forskningsresultaten kommer att publiceras och att de kan få en rapport eller sammanfattning av undersökningen.

Validitet

Validiteten stärks av att informanternas svar vid intervjuerna väl överensstämmer med den litteratur författarna använt sig av i forskningsbakgrunden.

Resultat

Vårt resultat kommer här att redovisas från de fyra intervjuerna vi gjort med en lärare, en kurator, en skolsköterska och en informant från stödenheten. Resultatet kommer att redovisas utifrån tre kategorier som samtliga av informanterna har berört. Vi är medvetna om att kategorierna går in i varandra. De rubriker som kommer att behandlas i detta avsnitt är följande:

Barnet i skolsituationen

Det resultat som vi kommit fram till när det gäller barnet är att man inte får ha synsättet att det är något fel på barnet. Det är lätt att diagnostisera barnen utifrån olika bokstavskombinationer och hitta fel hos dem, istället för att söka efter problemen i barnets hem och omgivning. Flera av informanterna pekade på vikten av att inte leta felet hos barnet, de såg snarare barnet som en "symtombärare" på att något inte stod rätt till i elevens omgivning. Barnet signalerar att det inte mår bra.

"... det är inte föräldrarna vi skall behandla eller arbeta med utan det är signalerna hos barnen, att något inte står rätt till, att jag inte får mina behov tillgodosedda. Det är det som speglar av sig i klassen. Då är det mer att komma åt kärnan, det är inte barnen som har någon hjärnskada eller som det är fel på, utan de är symtombärare på ett familjeproblem" (Stödenheten).

"... jag tror att det är jätteviktigt att har man strulige Kalle i klassen, så tror jag att det är viktigt att inte leta fel hos just Kalle. Att det är fel på honom, utan att man tänker och har med sig någonstans i bakhuvudet att det beror på något att Kalle är som han är.....att det liksom inte är honom det är fel på" (Kurator).

Kuratorn menar att det är viktigt att man är observant som lärare i skolan. Hon berättar om det faktum att det finns två till tre elever i varje klass som statistiskt sett lever i familjer där det missbrukas alkohol. Hon menar alltså att de finns överallt och att det är viktigt att man inte tappar bort dem, att de blir sedda. Informanten från stödenheten säger i stort samma sak, hon menar att det inte finns någon klass där det inte finns barn som befinner sig i en sådan situation. Då måste

man ställa frågan om man väljer att blunda för problemet eller att se det. Hon berättar att många barn har det bra på flera sätt, men menar att vi har en grupp som inte har det. Klyftan mellan de som har det bra och de som inte har det blir bara större.

Samtliga av informanterna kan inte säga hur man kan upptäcka att ett barn lever i en familj där det förekommer missbruk och vad man ska titta på, utan anser att det är ett komplext ämne och att man måste se till helheten. Det viktiga är att personalen i skolan ser barnen och kan tyda deras signaler på att något inte står rätt till. De signaler barnet sänder ut kan vara mycket varierande och det är inte så att vissa signaler tyder på missbruk, andra på övergrepp. Det viktiga är att personalen ser signalerna och inte blundar för dem. Hansen (1994) menar att de barn som lever med föräldrar som missbrukar har tränat sig själva i att dölja problemen, vilket medför att det kan vara svårt att upptäcka hur allvarlig situationen är.

Skolsköterskan kan få kännedom om de här fallen genom att en lärare eller förskolepersonal delger sina funderingar. Det kan också vara så att den ena föräldern hör av sig, dock inte den som har problemet. Hon säger att det kan vara ett barn med mycket frånvaro och att det är på så sätt man börjar ana att det finns andra problem i familjen. Skolsköterskan berättar att det kan vara andra familjer som signalerar till henne att det inte är riktigt bra i till exempel grannfamiljen. Hon anser att det i dessa fall är svårt att på ett respektfullt sätt närma sig familjen. Läraren pratar utifrån sin erfarenhet där barnet var aggressivt och hade svårt att lita på vuxna. Erikson menar att (Cederblad, 2001) om barnet omges med vuxna som inte har förmågan att ge barnet den trygghet, kärlek och omvårdnad det behöver under denna första utvecklingsperiod, kan barnet utveckla en känsla av misstro och besvikelse mot andra människor. Detta kan senare påverka barnets förmåga att utvecklas till en socialt fungerande människa. Läraren tog aldrig första steget att prata med barnet utan ansåg det bäst att vänta in barnet när det själv kände sig redo.

”...till slut så berättade han detta, då var det ju så klart som att släppa en sten från honom. Bara det att han hade talat om, att det kom till klarhet gjorde en sån skillnad på honom. Det gick att jobba med honom på annat sätt, tycker jag” (Lärare).

Flera av informanterna berättar att det är mycket svårt att upptäcka de här fallen och framförallt kanske att de som har problem är de som man minst anar.

”... många gånger kan det säkert vara så att vi inte riktigt förstår vad det är vi ser, att vi ser något som vi inte riktigt vet vad det är. Och jag menar ju att det förekommer missbruk i alla kategorier av familjer så att säga, från de som har det tuffast till så kallade fina familjer. Och det kanske är i de familjerna det är svårast, i de så kallade fina familjerna där är det ju säkert svårast att se det och att kunna göra så mycket” (Skolsköterskan).

”... era arbetskamrater, kanske en kollega på skolan, de skärper sig tar sig samman och sedan går de hem till sin flaska. Vanliga Svensson, skattebetalare de kan klara det ganska länge men rätt som det är faller de igenom men till slut är man fast i beroendet. Sedan är det oerhört skamligt, oerhört skuldbelagt. Det är den stora familjehemligheten” (Stödenheten).

Skolans beredskap

På frågan om vilken beredskap informanterna har när det gäller att arbeta med elever från familjer med missbruksproblem så tyckte de alla enhälligt att erfarenhet och stöd från kolleger var det viktigaste.

”... det säger jag alltid när jag är ute i skolorna att du inte ska behöva stå ensam i dessa frågor. Du måste ha någon att vända dig till. Det är då elevhälsopersonalen finns, rektorn är din arbetsledare” (Stödenheten).

Att elevhälsoteamet har en viktig funktion som stöd för skolans personal framkom också i intervjuerna. Elevhälsoteamet fyller här en viktig roll där man kan lyfta frågor när man har en allmän oro över ett barn. Elevhälsoteamet kunde stödja och hjälpa i hur de skulle gå tillväga. Den som dock hamnade lite utanför, trots att hon är en del av elevhälsoteamet, var skolsköterskan. Hennes sekretess lyder under hälso- och sjukvårdens lagar och författningar. Hon kan alltså inte delge det hon får reda på utan föräldrarnas samtycke. Det stöd hon har var dels att hon kan diskutera olika fall med sina kolleger inom skolhälsovården, då utan att nämna några namn.

”... stödsamtal med personalen, skolan hmm inte så att jag för några terapeutiska samtal på något vis för det ligger ju utanför mitt uppdrag men som stödperson att man diskuterar, personalen frågar hur gör man och sådär. Då kommer ju återigen det här med sekretessen in

och jag får vara väldigt varsam så att jag inte yppar någonting som jag i mitt uppdrag inte får tala om då för personalen” (Skolsköterska).

”... jag pratade med rektor och så har man ju elevhälsoteamet, EHT där man tar upp sådana grejer som händer om det är någonting med någon elev, det behöver ju inte bara vara detta men det kan ju vara en sådan här sak. Och då är det ju kurator med, skolsköterska, specialpedagog och rektor. De sitter med i det. Så det tycker jag, det är ju liksom här man börjar” (Lärare).

Fahrman (1993) menar att man inte ska vara rädd för att föra en diskussion med sina kolleger när man misstänker att ett barn far illa. Det är viktigt med stöd från personalgruppen när man arbetar med barn och familjer i kriser som t ex missbruk. Detta håller informanten från stödenheten med om, hon pratar om att lärare behöver mycket stöd, särskilt om man är ny i yrket, när man ska börja arbeta med föräldrarna. Hon menar att man måste tillåtas vara en ny lärare. Hon säger att det tar tio år att få människokompetens och lära känna och tyda människor. Det måste få ta tid och det är inget man kan läsa sig till, man får det genom erfarenhet.

” För nya lärare är stödet ännu viktigare, att ha någon att luta sig mot. Alla måste ha någon att vända sig till. Det är då elevhälsopersonalen finns, rektorn är din arbetsledare. Det är också viktigt att rektorn har någonstans att vända sig. Då finns vi i stödenheten, att vara ett stöd för även rektorer” (Stödenheten).

Skolsköterskan anser att hon har en god beredskap för att stödja barn till missbrukande föräldrar genom yrkes- och livserfarenhet från arbetet inom hälso- och sjukvården samt skola. Studiedagar, litteratur och enhetens utvecklingsledare har bidragit till den goda kunskapen. Läraren talar om att hon har god beredskap efter att ha arbetat med ett barn vars förälder var missbrukare. Hon tycker sig ha kunskap om hur hon skulle gå tillväga om en liknande situation uppstod igen.

Skolans roll

Skolsköterskan belyser vikten av att samarbetet ska fungera bra på varje enskild skola. Hon säger att man ibland kan glömma bort vissa kategorier. Man sitter i sitt arbetslag och talar om ett barn man är orolig för, barn som far illa på något vis. Det kan hända att man då glömmer bort någon i laget, man tar med skolsköterskan som finns på skolan varje dag, men glömmer bort kuratorn.

Detta kan leda till att skolsköterskan ringer hem till familjen och nästa dag ringer kuratorn om samma sak. Att arbeta parallellt kan göra att familjen får det extra jobbigt.

”... man kan ju lyfta upp detta på elevhälso teamet sådana här saker också, det är viktigt för känndomen inte minst, att man inte skall jobba så här på parallella spår för det blir ju väldigt knepigt för de här sköra föräldrarna som ändå har det jobbigt med relationen till skolan”
(Skolsköterskan).

Informanterna arbetar på olika sätt med barn till föräldrar med missbruksproblem utifrån sin professionalitet. Skolsköterskans arbetssätt är beroende på vad de har fått för hjälp i familjen. Det kan vara enskilda samtal med barnen, kontakter med föräldrar, stödsamtal med förälder. Skolsköterskan berättar vidare att det finns en grupp i kommunen där kurator och socionom på socialtjänsten har ett program för stöd till barn som har missbruk i familjen. Även kuratorn belyser vikten av att motivera barnen och föräldrarna att gå med i dessa barngrupper som finns i kommunen.

Kuratorn menar att det är bra att barn kan se att det finns andra barn i samma situation. Hägertz (1995) skriver att man bör uppmärksamma barnen på att det finns många som befinner sig i en sådan situation och att man bör fokusera på vad som händer i familjer där missbruk förekommer. När läraren hade ett sådant fall i klassen arbetade hon mycket med massage. De hade också kontaktböcker mellan skolan och hemmet där läraren skrev varje vecka hur veckan hade varit.

Brännström (red., 2004) menar att det är viktigt för barn som växer upp med missbrukande föräldrar att få kunskap om alkohol och drogers verkan och effekter. Då kan barnet lättare förstå förändringarna i föräldrarnas beteende och orsaken till att våld uppstår i samband med beteendeförändringen. Skolans huvuduppdrag på den skola där författarna valt att utföra sina intervjuer arbetar förebyggande när det gäller fysisk och psykosocial hälsa. Däremot bedrivs inget förebyggande arbete när det gäller alkoholens och drogernas påverkan på vuxna. Skolsköterskan går ut i klasser och pratar om alkoholen och narkotikans påverkan om ett arbetslag jobbar med det under ett tema. Skolsköterskan arbetar däremot mycket med enskilda hälsosamtal i årskurs 4 och där frågor om hur de har det hemma och hur de trivs. Dessa samtal

behandlar inte bara skolan utan även hemförhållanden. Kuratorn arbetar inte med något förebyggande arbete och säger i intervju att det beror på tidsbrist.

Christensen (1993) menar att många barn som lever i familjer med missbruksproblem har en mycket oberäknelig tillvaro i hemmet. De är i stort behov av fasta regler och behöver rutiner för att kunna känna trygghet. Några av de nyckelord som förekommer vid frågan om hur man kan göra skolan till en fristad för dessa elever är rutiner, ramar och god struktur. Skolsköterskan menar att det är viktigt för alla barn med god struktur och fasta ramar men särskilt viktigt är det för de elever där det gungar på hemmaplan. Hon säger vidare att det är viktigt att barnen känner igen sig hela tiden.

Hägertz (1995) menar att det kan vara bra att använda lek och skapande verksamhet som redskap för att barnet ska få utlopp för sina känslor. Genom att skriva fantasiberättelser, måla teckningar och leka får barnet berätta sin historia om det som är svårt. För att barnet ska få klart för sig att man förstår deras situation behöver det känna sig omhändertaget och samtalet bör föras på barnets nivå (Hansen, 1994). Kuratorn anser att det är viktigt att man som personal i skolan har tid att lyssna och bry sig, visa lite extra omtanke. Läraren tycker att ett viktigt inslag i skolans arbete med dessa barn är att ge barnen beröm när det gör något bra.

”... det är ofta så mycket negativt kring barnet ändå och därför känner jag att det är viktigt att ge mycket beröm och det ska inte vara att man hittar på något utan när det är något bra ska de verkligen känna att jag har gjort något jättebra. De ska känna att de är duktiga, att jag gör bra saker. De behöver mycket självförtroende” (Lärare).

Även kuratorn betonar att det är viktigt att inte leta fel hos dessa barn. Man måste tänka på att det inte är barnet det är fel på. Att man måste ha med sig det i bakhuvudet, att det beror på något speciellt när barnet är som det är. Läraren tycker att det är viktigt att synliggöra och uppmärksamma problemet, den erfarenhet hon har är att när orsaken till att eleven uppträdde som han gjorde kom fram så underlättades hennes arbete med eleven. Båda var nu medvetna om orsaken till problemen och han kunde nu få en förståelse från läraren varför han vissa dagar uppträdde som han gjorde.

”... när det var en jobbig dag för honom så behövde han inte förklara för mig vad det var utan han kan säga att idag är det jobbigt, jag vill sitta där, jag vill gå ifrån lite, jag behöver liksom en paus och då funkade det väldigt bra” (Lärare).

I resultaten kan vi inte se att det används någon särskild rutin när det gäller de fall som går vidare till anmälan till de sociala myndigheterna om att ett barn far illa. Den rutin vi kan se är att man alltid försöker lyfta fram de barn man känner en oro för i elevhälsoteamet. Både skolsköterskan och kuratorn hävdar att man inte gör någon anmälan utan föräldrarnas samtycke eller vetskap, de arbetar alltid med att först försöka lösa problemen genom föräldrakontakten. I de fall som en anmälan skulle göras utan att föräldrarna kontaktas först är när det är akut, som till exempel vid misshandel eller övergrepp. Om det går så långt som till en anmälan tyckte både skolsköterskan och kuratorn att det var skönt att vara fler som gjorde en anmälan, på så sätt kunde de vara ett stöd för varandra.

”... gäller det missbruksfamiljer så kanske, om det inte är fysiskt våld som finns med där kanske det inte är akut så att det behöver ske samma dag. Vissa fall när det gäller barn som far illa så kan det ju vara så att det måste ske omgående och då kan det bli så att man som skolsköterska får göra det själv” (Skolsköterska).

Informanten från stödenheten menar att om man har en stark oro för barnet och har fört fram detta till föräldrarna, som inte vill gå vidare eller ta till sig av den oro man uttrycker, är det viktigt att man går vidare med en anmälan om man anser att barnets tillstånd inte är acceptabelt och man fortfarande har kvar den starka oron för barnets hälsa.

”Det finns en gräns där. Föräldrarna vill inte ge dig någonting och du har ändå en stark oro för barnet och att det far illa. Då blir det så att man får anmäla, detta får man ju hjälp med” (Stödenheten).

Diskussion

Metod

Vi valde att göra en empirisk studie i form av intervjuer. Ansatsen vi valde var kvalitativ, eftersom det var informanternas livsvärld vi ville studera.

En reflektion vi gjort av intervjuerna är att det hade varit bra att skicka frågorna till samtliga informanter innan intervjutillfället eftersom att vi tror att vi då fått större genomslagskraft och mer genomtänkta svar av informanterna. Vi känner att den informant som begärde intervjufrågorna i förväg gav mer uttömmande och konkreta svar jämfört med övriga informanter. Av de övriga informanterna anser vi att vi fick mer spontana svar på intervjufrågorna. Eftersom syftet med studien var att titta på skolans beredskap och förmåga att hjälpa och stödja barn till föräldrar med missbruksproblem i skolsituationen inte är ett ämne som uppmärksammas dagligen var det svårt för de informanter som inte fått frågorna i förväg att komma ihåg situationer som de själva varit med om.

Den första intervjuens ljudkvalitet blev lite sämre än de andra eftersom vi använde ett gammalt band och tog därför lite längre tid att transkribera. Enligt Kvale (1997) är det viktigt att kontrollera så att det inte blir för mycket bakgrundsljud på bandet. De följande intervjuerna genomfördes med nya band och provspelades innan intervjutillfället. Vi upplevde även att bandspelaren kändes hämmande vid ett av intervjutillfällena då informanten öppnade sig mer efter att vi stängt av. Vi tror dock inte att det påverkade resultatet.

Vi valde att stanna vid fyra intervjuer. Vi anser att vi inte skulle ha fått några annorlunda svar eftersom de fyra informanterna gav liknande svar och att vi fått svar på våra frågeställningar. Hade vi inte fått tillräckligt med information från de fyra intervjuerna hade vi valt att utöka mängden intervjuer. Anledningen till att vi enbart använt oss av informanter från en och samma enhet är att vi ville se hur en enskild enhet arbetar. Syftet med studien är inte att jämföra olika enheters arbetssätt. Att vi enbart intervjuat kvinnor anser vi bero på en tillfällighet, vi efterstävade en viss erfarenhet och det var den som fick bestämma valet av informanter.

I vår studie var vi beroende av informanternas erfarenhet, detta gjorde att vi inte kunde välja vilken enhet som helst utan valde en enhet där vi på förhand visste att även pedagogen hade erfarenhet och inte bara elevhälsoteamet.

Resultat

Utifrån vårt syfte och våra frågeställningar ger vi i denna del svar på hur skolan arbetar och hur pedagogen kan stödja det utsatta barnet i skolsituationen. Vi gick in med en förutfattad mening om att det fanns ett särskilt sätt att arbeta med dessa barn i skolsituationen, men har efter genomarbetad studie kommit fram till att arbetssättet varierar för varje individ och att det inte finns en särskild mall att följa. Vår tes att pedagogen skulle ha en mer direkt behandlande roll för barnen, stämde inte helt. Pedagogens viktigaste funktion är att bara finns till. Denna funktion att bara finnas till får dock inte förringas det kan vara en av de viktigaste för barnets vardag, att bli sedd och bekräftad.

I resultatet har framkommit att de utvalda kategorierna ofta har ett samband med varandra. Diskussionen kommer därför att föras utan att varje kategori diskuteras enskilt.

Vi förmodade att skolan hade någon form av direkt handlingsplan inför skolarbetet med barn till föräldrar med missbruksproblem. Erfarenheterna vi fått av resultatet visar att ingen av de intervjuade informanterna pekar på någon speciell handlingsplan, utan arbetar individuellt med elevhälsoteamet (skolsköterska, kurator, specialpedagog och rektor) utifrån varje enskild individ. Pedagogens roll i arbetet med barn till missbrukande föräldrar antog vi vara långt mer behandlande än resultatet visade. Resultatet pekade på att pedagogens roll var mer betydande i den mening att han/hon skulle vara ett stöd som gav en känsla av struktur, ödmjukhet och respekt.

Samtliga informanter menade att det är viktigt att samarbeta kring barnet. Skolsköterskan säger att man ibland kan glömma vissa kategorier när man börjar nysta i ett fall, att både hon och kuratorn drar i olika ändar. Det kan resultera i att föräldrarna ifrågasätter hur skolans personal arbetar. Tystnadsplikten kan ibland vara ett hinder i arbetet runt eleven. Det är viktigt att fallet

stannar i elevhälsoteamet eller i arbetslaget och att tystnadsplikten respekteras. Vår erfarenhet av tystnadsplikten är att det går slentrian i den. Ibland behöver man tänka till om vad den innebär.

Resultatet visar också vikten av att inte behandla barnet som om det vore något fel på det. Man ska inte påbörja utredningar och diagnostisera barnet, utan förstå att barnet är symtombärare av ett familjeproblem. Symtombärare antar olika roller som kan vara svåra att hantera. De utåtagerande barnen är lättast att upptäcka i rollerna som clownen och syndabocken. Clownen och syndabocken är mer synliga, clownen är skojaren och syndabocken bråkstaken enligt Cohen (red. 1997). De inåtvända barnen är mycket svårare att upptäcka eftersom de inte tar någon plats eller skapar några problem kring sin person. Dessa barn kan definieras i rollerna som hjältar och tapetblommor. Hjälten tar över föräldrarnas roll och tapetblomman, ofta flickor, gör sig osynliga Cohen (red. 1997). Det dilemma pedagogerna ställs inför blir att urskilja de symptom som barnen bär på. Anledningarna till barnens symptom kan vara många, inte just ett familjerelaterat missbruksproblem. Ytterligare ett problem är att det ofta är de utåtagerande och ”bråkiga” barnen som uppmärksammas, de så kallade clownerna och syndabockarna. De tysta och skötsamma barnen glöms bort.

Vi har förstått att pedagogens viktigaste roll i arbetet med barn till missbrukande föräldrar är att stödja och finnas till för barnet och inte så mycket att det finns ett särskilt arbetssätt. Att veta om och att vara uppmärksam och tillgänglig för barnet i svåra stunder. Något som är av stor vikt att tillägga är att det inte nödvändigtvis behöver vara pedagogerna som har den här rollen, det kan vara vem som helst ur skolpersonalen som barnet tyr sig till.

Erikson talar om i sina utvecklingsteorier om att barnen utvecklas i olika känsliga perioder, han betonar även vikten av samspel för ett barns utveckling. Han menar också att deras personlighet utvecklas som mest under de första levnadsåren. Barn uppväxta i missbrukande hem och otillräckliga hemförhållanden har ofta svårt att lösa sina utvecklingsperioder på ett stimulerande sätt. Som pedagoger vet vi aldrig vad barnen har för bakgrund och hur deras personlighetsutveckling sett ut. Fahrman (1993) menar att hur barnets utveckling påverkas av föräldrarnas missbruk beror på vilken utvecklingsfas barnet befinner sig i, här kan vi som pedagoger få en viktig roll. Skolan och dess personal kan vara de enda vuxna som barnet kan lita

och anförtro sig till (Cederblad, 2001). Det är dock av yttersta vikt att vi inser att föräldrarnas funktion är unik och att skolans personal inte kan överta denna roll. Vi kan finnas till som stöd och hjälpa de elever som behöver det så att deras personlighetsutveckling blir så hel som möjligt. Eriksons utvecklingsteorier passar bra in i studien eftersom vi inte vet vad barnen har med sig i bagaget när de går in i skolvärlden.

I resultatet framkommer även vikten av att man är klar över sina egna värderingar. Det är viktigt vilken roll och vilket agerande som skolans personal själva intar, vilken erfarenhet och kunskap de har inför problemet. Man måste hela tiden ha med sig i tankarna att det är ytterst få föräldrar som vill sina barn illa. Man måste utgå från att alla föräldrar gör så gott de kan och att de älskar sina barn över allt annat men att missbruket och de effekter det har för familjen gör att de inte förmår mer. Skolpersonal får inte anta en dömande attityd. I Gren (2001) står det att man ska ha sin värdegrund klar för sig och att skolan ställer ett etiskt krav på personalen. Skolan ska också arbeta för att varje elev ska utveckla medvetna etiska ställningstagande, grundade på kunskap och den individuella erfarenheten (Lpo -94).

I studien kan vi inte se att det finns någon särskild rutin i arbetet kring dessa elever mer än när det gäller föräldrakontakten eller anmälningar till socialtjänsten, där informanterna trycker på samtycket. Vi vill peka på att varje fall är av mycket känslig karaktär och att det är individuellt vilken eller vilka personer som föräldrar och elever har förtroende för och att detta avgör hur fallet behandlas.

Vi tror att denna studie tillför något nytt genom att belysa det faktum, vilket flera av våra informanter talar om, att skolan inte har tillräckligt med tid och kunskap för förebyggande arbete att tala om missbruk i familjer och dess konsekvenser redan i tidiga skolåren. Studien får också en stor betydelse eftersom att debatten kring alkohol just nu är aktuell. Att ämnet fortfarande är tabu gör studien relevant. Resultatet visar, att genom att synliggöra problemet kan fler elever få hjälp och förhoppningsvis därmed en bättre uppväxt. Det skulle vara intressant att som fortsatt forskning ta reda på skillnader mellan könen, varför några blir till exempel tapetblommor och andra blir hjältar samt varför vissa barn klarar sig bättre i vuxenlivet än andra uppväxta under liknande förhållanden.

Slutsats

En av de viktigaste slutsatserna vi kommit fram till i denna studie är att man inte får utgå från att det är något fel på barnet utan att det är en symtombärare av en familjehemlighet.

Det är också viktigt att arbeta förebyggande med ämnet i skolundervisningen, eftersom att ämnet missbruk är tabubelagt. Om man avdramatiserar ämnet är det lättare för barnet att träda fram med den hemlighet som tynger. Det kan också ge de barn som aldrig vågar träda fram ett stöd och få en bekräftelse på att det inte är deras fel att en eller båda föräldrarna är missbrukare.

Denna studie kommer ha en mycket framträdande roll i vårt framtida yrke som pedagoger eftersom att vi har insett problematiken kring barn i denna situation. Vi har också insett hur allvarlig situationen är för de barn som lever under dessa förhållanden och vilken skillnad vi kan göra för deras framtid. Fem viktiga ord som vi har tagit till oss i arbetet med studien är: respekt, erfarenhet, ödmjukhet, struktur och kunskap. Dessa ord är något som alla borde ta till sig i arbetet kring barn, vi måste förstå att vi formar framtidens vuxna och om de blir behandlade efter dessa ”regler” kommer de också att behandla andra efter dem. Detta tillsammans med att vi rannsakar våra egna moraliska och etiska ställningstaganden så att vi går in i dessa situationer utan fördomar eller i alla fall har en medvetenhet om våra känslor inför problemet.

Som avslutning på denna studie vill vi citera en dikt som ger en tanke om hur barn, förälder eller skolpersonal upplever sin situation:

*Fråga mig inte hur jag orkar
det gör jag inte.
Öppna din famn
ta mig i dina armar
och jag gråter.*

Åsa Jinder (1991, sidan 127)

Litteraturlista

Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Bengtsson, A-B. & Gavelin, I. (2004). *Familjer och missbruk – Om glömda barn och glömda föräldrar* (3:e rev. uppl.). Visby: Books-on-demand.

Brännström, G. (red.) (2004). *Om barn i missbrukets skugga – vad kan du göra i din kommun?* Alkoholkommittén.

Cederblad, M. (2001). *Barn- och ungdomspsykiatri*. Stockholm: Liber.

Christensen, R. (1993). *Missbrukarnas barn. På daghem och fritidshem, i skolan och vården*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Cohen, E. (red.) (1997). *Barn och alkohol*. Malmö: Sober Förlags AB.

Egerberg, S., Halse, J., Jerlang, E., Jonassen, A J., Ringsted, S., Wedel-Brandt, B. (1999). *Utvecklingspsykologiska teorier* (3:e rev. uppl.). Stockholm: Liber.

Evenshaug, O. & Hallen, D. (2001). *Barn- och ungdomspsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Fahrman, M. (1993). *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur.

Fhyr, G. (1999). *Hur man möter människor i sorg*. Stockholm: Natur och Kultur.

Gren, J. (2001). *Etik i pedagogens vardagsarbete* (2:a rev. uppl.). Stockholm: Liber.

Hansen, F. A. (red.) (1994). *Barn i familjer med missbruksproblem*. Lund: Studentlitteratur.

Hartman, J. (1998). *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur.

Hindberg, B. (2001). *När omsorgen sviktar*. Borås: Rädda barnen.

Hägertz, K. (1995). *Barnet i alkoholistfamiljen. En sammanställning över forskning, böcker och artiklar*. Stockholm: Bergs Grafiska.

Jinder, Å. (1991). *Bli min mamma igen*. Bonniers.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lind, E. (1998). *Till pappa från en alkoholistdotter*. Malmö: Sober Förlags AB.

Lindstein, T. (1995). *Vändpunkten. Att arbeta med barn till alkoholister*. Stockholm: Gothia.

Notini, D. & Sjöberg, A. (1980). *Flykten till missbruk*. Borås: Centraltryckeriet AB.

Övriga källor:

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://195.17.252.28/vrshop_pdf/etikreglerhs.pdf [läst 2005-09-07, 15.00]

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo-94. (1998). Stockholm: Utbildningsdepartementet/Fritzes.

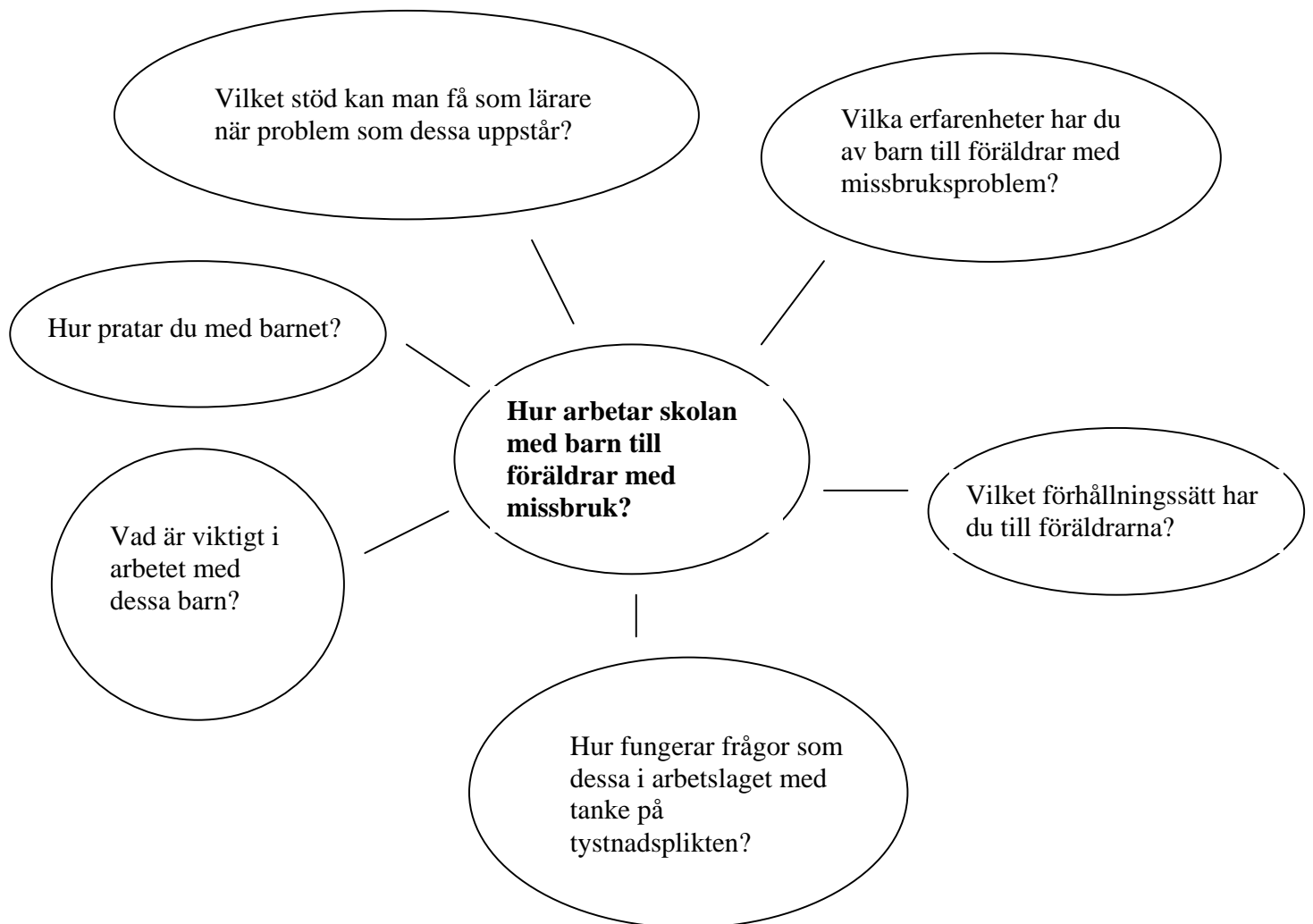
Nationalencyklopedin. [Elektronisk]. Tillgänglig:

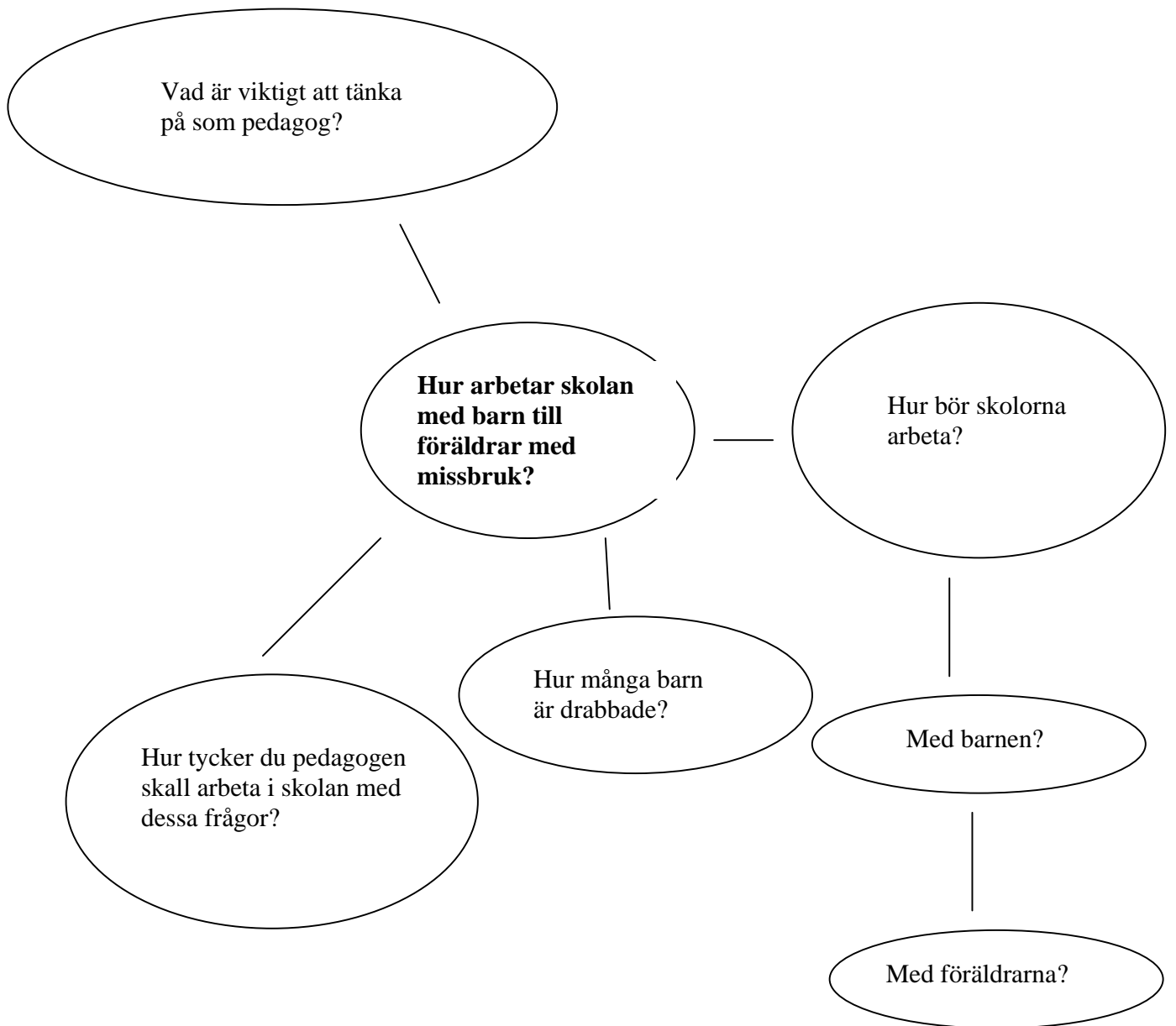
http://80-www.ne.se.ezproxy.htu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=256850

[läst 050905, 15.45]

Norström, C. & Weigl, K. "Mamma och pappa super". Ett särtryck ur *Aftonbladet* (2002, maj, 21-25), s. 2.

SFS. 2001:453 Socialtjänstlag. Stockholm: Socialdepartementet.

Förebyggande arbete, talar ni om alkohol och droger med barnen?

Vilken beredskap har du för att stödja dessa barn?

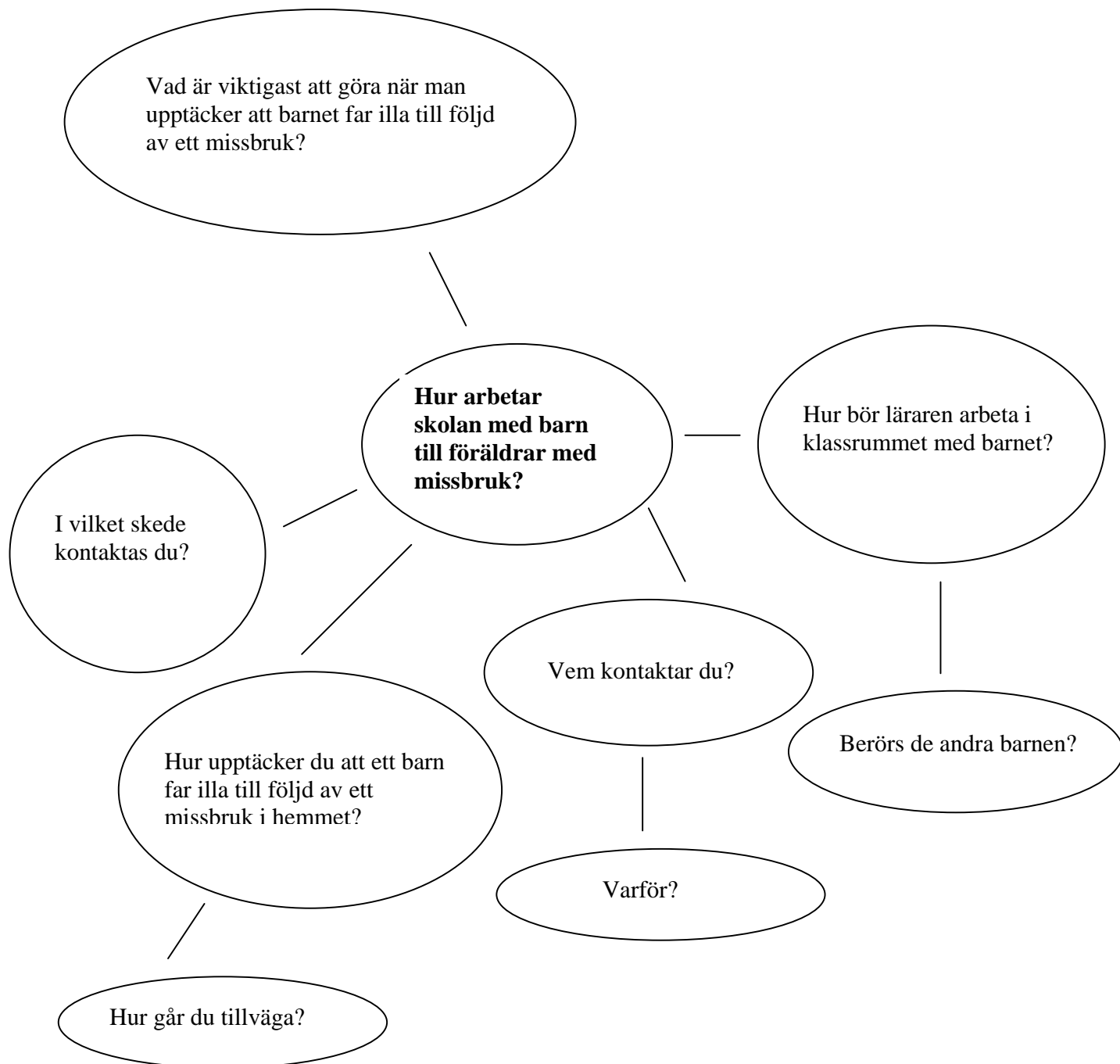
Vilket stöd kan man få som personal när problem som dessa uppstår?

Hur arbetar skolan med barn till föräldrar med missbruk?

Vem kontaktar du vid misstanke om att ett barn far illa?

Hur arbetar du med barn till föräldrar med missbruksproblem?

När/hur kontaktas föräldrarna?

Högskolan i Trollhättan / Uddevalla
Institutionen för Individ och samhälle
Box 1236
462 28 Vänersborg
Tel. 0521-26 40 00 Fax 0521-26 40 99
www.htu.se